

PESISIR BALIKPAPAN V ROCE 2012

Stanislav Lhota

Letos uplynulo sedm let od mého prvního odjezdu do Indonésie. Tehdy, v roce 2005 mělo jít o výzkum vzácných opic hulmanů běločelých (*Presbytis frontata*), který jsme zahájili pod názvem Expedice Frontata v rezervaci Sungai Wain, v povodí Balikpapanského zálivu v indonéské části ostrova Borneo. Situace se ale vyvinula úplně jiným směrem, než jak jsme si původně představovali. Po několika měsících výzkumné práce v pralese jsem se postupně začal seznamovat s narůstajícími ekologickými problémy, kterým oblast Balikpapanského zálivu čelí. Celému ekosystému – pralesům, pobřežním mangrovům i korálovým útesům – hrozí bezprostřední zánik. Výzkum musel jít stranou, bylo třeba přejít do obrany, a to znamená zapojit se do místního politického dění.

Velkým mezníkem pro mě bylo schvalování projektu mostu přes ostrov Balang v roce 2006. Tento kontroverzní stavební megaprojekt v odlehle části Balikpapanského zálivu by měl velkou část zbývajících pralesa zpřístupnit spekulacím s pozemky, ilegálnímu osídlování, kácení pralesa, znečišťování moře a lovu zvěře. Zapojili jsme se s mými asistenty do zpracování dokumentu EIA (zhodnocení dopadu projektu na životní prostředí) a přitom jsme pak postupně začali odhalovat mnohé další problémy, které vedou k postupné degradaci přírodních ekosystémů – ať už jde o farmový chov krevet v mangrovech, pálení dřevěného uhlí nebo rostoucí riziko lesních požárů. O dva roky později se tak Expedice Frontata transformovala na projekt Pesisir Balikpapan, který se dostal pod záštitu Zoo Ústí nad Labem. Jeho novým vlajkovým druhem se stal kahau nosatý (*Nasalis larvatus*) – ohrožený druh opice, jehož jedna z největších zbývajících populací přežívá právě v Balikpapanském zálivu. Český patronát nad projektem Pesisir Balikpapan je ovšem pouze dočasná záležitost. Měl být rozjezdovou dráhou pro několik indonéských organizací, které by měly péči o Balikpapanský záliv postupně převzít do svých rukou. Některé z nich existovaly už před rokem 2005, jiné jsme založili společně s místními kolegy a asistenty v minulých několika letech. Projekt Pesisir Balikpapan se tak nyní dostává do své poslední fáze – tedy k postupnému předávání všech aktivit do rukou různých místních sdružení.

Chráněné území: Sungai Wain a KWPLH

První organizací, která se má na další péči o Balikpapanský záliv i do budoucna podílet, je správa rezervace Sungai Wain, od které se navíc nedávno osamostatnilo ještě ekologické vzdělávací centrum známé pod zkratkou KWPLH nebo prostě jen jako „medvědí stanice“. Sungai Wain zajišťuje přísnou ochranu přibližně čtvrtině plochy zachovalých přírodních ekosystémů povodí Balikpapanského zálivu. I když rezervace byla založena už před 80 lety, její dnešní správní orgán vznikl teprve z popudu holandské zooložky Gaby Fredriksson, která v Sungai Wainu jako jedna z prvních výzkumníků studovala medvědy malajské (*Helarctos malayanus*). Tyto šelmy se později staly i oficiálním maskotem a erbovním zvířetem města Balikpapan. Protože vidět medvědy přímo v pralese je téměř nemožné, pečuje KWPLH ve velkém přírodním výběhu o několik handicapovaných zvířat, konfiskovaných ilegálním majitelům a obchodníkům, a jejich prostřednictvím tak každý rok představuje asi 50 tisícům návštěvníků nejen Sungai Wain a jeho faunu, ale i celý Balikpapanský záliv a širokou problematiku ochrany přírody a životního prostředí.

Z rezervace Sungai Wain se v minulých letech pod Gábiným stínovým velením stala jedna z nejlépe spravovaných chráněných oblastí v Indonésii. Bohužel, dobré časy netrvaly věčně a Sungai Wain dnes v čele s kariéristickým ředitelem Purwantem prodělává „dobu temna“, kdy se ochrana přírody dostává až na druhou kolej. Purwantovi odpůrci a kritici se tedy soustřeďují spíš kolem KWPLH a z „medvědí stanice“ se postupně stává nejen špičkové

středisko ekologické osvěty, ale i centrum aktivismu, které si nebere servítky při kritizování současných politicko-ochranářských praktik. To se místní vládě příliš nelíbí, a tak letos lednu rozhodla stanici zrušit, přestavět jí na tábořiště pro skauty, medvědy zbavit statusu maskotů města Balikpapanu (s odůvodněním, že jde o líná zvířata) a poslat je do opravdu úžasného zvěřince, který vlastní místní dřevařská společnost. Na obranu KWPLH se postavila široká veřejnost, podepisovaly se petice, konaly se demonstrace, vyjednávalo se s místními politiky – a medvědí stanici se podařilo zachránit!

V KWPLH je dnes umístěna expozice plakátů o Balikpapanském zálivu a návštěvníci centra si zde mohou také rezervovat lístky k projížďkám lodí po zálivu.

Politické vyjednávání: Konsorcium

Rezervace Sungai Wain ovšem představuje pouze část horního povodí Balikpapanského zálivu. Samotné pobřeží zálivu, mangrovové porosty i korálové útesy leží zcela mimo rezervaci. Právě zde jsou však rizika největší a tlaky na přírodu nejsilnější. Proto většina naší práce probíhá právě zde – na území, jehož ochrana už nespadá pod pravomoc vedení rezervace. Zde přicházejí ke slovu nevládní environmentální organizace, kterých bylo v Balikpapanu už v době mého příjezdu několik.

Už před rokem 2005 se těchto několik ochranářsky zaměřených nevládních organizací v Balikpapanu spojilo do sdružení zvaného Konsorcium. Jeho program zprvu nebyl nijak zajímavý, sestával z „oddychových“ komorních seminářů a celkem bezvýznamných vládou sponzorovaných ochranářských workshopů, na kterých se neprobíralo nic důležitého, ani zde nepadala žádná významná rozhodnutí. To se ale zásadním způsobem změnilo v roce 2010, kdy se koordinátorkou konsorcia stala paní Yulita, do té doby zdánlivě bezvýznamná knihovnice a vedoucí balikpapanské kanceláře mezinárodní organizace Tropenbos. Yulita přijala koordinování Konsorcia jako velkou výzvu a rozhodla se vytvořit z něj silnou ochranářskou organizaci.

Protože Konsorcium v té době nemělo žádný program a protože management Balikpapanského zálivu (kromě rezervace Sungai Wain) nebyl v té době součástí oficiálního programu žádné organizace, rozhodli jsme se chopit této příležitosti. Právě díky zapojení Konsorcia se tak problematika Balikpapanského zálivu dostala do popředí místního politického dění i na titulní stránky tisku. Uspořádali jsme několik velkých meetingů, kde se problematika zálivu probírala za účasti politických představitelů a médií. Místní vláda i velké korporace se staly terčem ostré kritiky. Šlo o nejbouřlivější období v kampani za záchranu Balikpapanského zálivu, které však trvalo ani ne dva roky. Pak byla Yulita z naprosto záhadných důvodů propuštěna z Tropenbosu a v Balikpapanu se jí zavřely i všechny ostatní dveře. Novou práci našla až na Sumatře. Kalimantan opouštěla jako zlomená osoba. Na její místo v Konsorciu nastoupil nový koordinátor, který však už neměl Yulitino charisma ani její energii, a tak sláva Konsorcia postupně zcela pohasla, nastaly dva roky bezvýznamných seminářů a ceremoniálních meetingů.

Naštěstí zůstalo několik přesvědčených členů Konsorcia, kteří celou tu dobu lobovali za Yulitin návrat, což se nakonec opravdu stalo. Před několika měsíci jí zaměstnalo místní sdružení STABIL, díky čemuž se Yulita mohla do Balikpapanu vrátit. Spolu s několika věrnými příznivci teď pomalu přivádí Konsorcium zpět k životu a téma Balikpapanského zálivu se opět dostává do popředí politického dění.

Kampan: Přátelé Balikpapanského zálivu

Po zkušenosti s „vyhoštěním“ Yulity však bylo jasné, že aby mohlo Konsorcium i nadále vyjednávat s místní politickou elitou ve prospěch ochrany Balikpapanského zálivu, nemůže současně organizovat masové kampaně, ve kterých padá nejtvrďší kritika korporací a vlády.

Tuto roli na sebe musí vzít někdo jiný. A právě proto jsme založili aktivistické fórum Peduli Teluk Balikpapan (Přátelé Balikpapanského zálivu).

Úkolem Fóra je postavit se do čela masové a mediální kampaně, kritizovat, budit zájem a emoce veřejnosti a vytvářet politický tlak, který donutí místní vládu i korporace k vyjednávání – při kterém teprve přichází ke slovu Konsorcium, vědci a ochranáři. Tak jako v mnoha revolucích, jádrem tohoto fóra jsou dvě klíčové skupiny – studenti a umělci, zkrátka ta nejradikálnější část indonéské společnosti. Ostatně velkou část členů Fóra jsme zrekrutovali díky bigbeatovému koncertu, který jsme uspořádali na balikpapanské univerzitě. Situaci ovšem neobyčejně ulehčilo to, že mladí milovníci přírody, zvláště ti z řad studentů, jsou v celé Indonésii organizováni v obrovské síti klubů zvaných Pecinta Alam. Díky tomu mělo během pár týdnů Fórum Přátelé Balikpapanského zálivu pár set členů, včetně několika desítek aktivních. Velkou zásluhu na tom měl opět koordinátor Fóra, mladý student Lechan, toho času nezaměstnaný a tedy se spoustou času k organizování demonstrací a odboje.

Fórum nemělo prakticky žádné finance a jeho hlavní hnací silou bylo nadšení. V době propadu aktivit Konsorcia doslova zachránilo situaci, protože právě díky jeho činnosti se o Balikpapanském zálivu i nadále mluvilo, psalo a jednalo, a to v celé Indonésii. Bohužel, počáteční nadšení postupně upadalo. Bylo čím dál tím jasnější, že mladí aktivisté ve Fóru, na rozdíl od zkušených ochranářů a lobbistů v Konsorciu, nevydrží podporovat jedinou kampaň několik dlouhých let. Zvláště když nejsou k dispozici finance, a to ani na plat koordinátora. A tak když si Lechan našel jinou práci a na koordinaci Fóra už mu nezbyval čas, aktivity Přátel Balikpapanského zálivu pomalu ustaly. Z činnosti Fóra doteď těžíme, například díky filmu *Gone with the Tide*, který byl v době činnosti Fóra natočený a který je ke shlédnutí na Internetu. Bohužel, radikální předvoj mladých aktivistů nám teď v Balikpapanu opravdu chybí a znovuoživení Fóra Přátelé Balikpapanského zálivu je v letošním roce jednou z hlavních priorit.

Monitoring v terénu: Formalin

Pro činnost Konsorcia i Fóra, tedy pro vyjednávání a kampaně, jsou samozřejmě klíčové informace o aktuálním dění v terénu. Proti ničení pralesa a mořského pobřeží lze zasáhnout pouze tehdy, pokud se o něm dozvíme. Bohužel, je to prozatím pouze rezervace Sungai Wain, ve které operují pravidelné lesní hlídky financované z rozpočtu místní vlády. Nad děním v ostatních částech Balikpapanského zálivu nemá místní vláda žádnou kontrolu.

Před několika lety jsem se však seznámil s místním rybářem Darmanem, který jako jeden z mála zdejších vesničanů z plného přesvědčení a naprosto neúplatně bojuje proti ničení pobřeží Balikpapanského zálivu velkými korporacemi. Spolu s mými asistenty vytvořil Darman malý tým a Gaby Fredriksson (díky níž dnes fungují hlídky v Sungai Wainu) poskytl peníze, za které mohl tento tým každý měsíc objet pobřeží celého zálivu a dokumentovat veškeré ilegální aktivity, které zde probíhají – ať už je to kácení lesa, zakládání krevetních farem, šíření plantáže olejních palem, spekulace s pozemky a tak dále. Zprávy jsme začali rozesílat členům Konsorcia, Fóra a dalším nevládním organizacím, zatímco Darman s nimi každý měsíc obchází zodpovědné úřady. Bez takového monitoringu by ochrana Balikpapanského zálivu vůbec nemohla fungovat.

Monitoring probíhá téměř bez přerušení už pátým rokem, ale po několika prvních letech na něj byl Darman prakticky sám. To se změnilo v roce 2012, když se v zálivu objevila hnědouhelná korporace AAP, která si začala s těžbou uhlí přímo ve vesnicích Jenebora a Gersik, bez nějakého delšího vyjednávání s místními obyvateli. V jejich plánu bylo zcela zlikvidovat vodní zdroj, který využívalo několik tisíc lidí. Vesničané si na kritický stav svého životního prostředí stěžovali už dlouho, ale teprve teď opravdu povstali a začali se rychle přidávat k Darmanovi. Během pár dnů se z jeho malého týmu stala nevládní organizace, i když nazvána byla dost nešťastně – Formalin. Je to zkratka z indonéského „Lidové fórum ochrany

životního prostředí“, bohužel v angličtině jde o název jedné z hlavních škodlivin, která Balikpapanský záliv znečišťuje. Formalin pokračoval v programu monitoringu Balikpapanského zálivu, do kterého už teď bylo zapojeno mnoho místních rybářů. Hlavním zájmem většiny jeho členů však bylo zastavit hnědouhelný důl v Jeneboře a Gersiku. Probíhaly demonstrace, kampaně a zdlouhavá jednání. Společnost si pronajala skupinu gangsterů, aby spor urovnala. Začaly chodit výhrůžky, vymahači souhlasných podpisů obcházeli domácnosti, jeden člen Formalinu po takové návštěvě skončil v nemocnici. Předseda Formalinu nakonec nevydržel a pod nátlakem i on souhlas podepsal. Pro Darmana tím sdružení Formalin ztratilo čistý štít. Vrátil se k programu monitoringu, ve kterém pokračuje dodnes, ale opět jen sám za sebe, s velmi skeptickým názorem o neúspěšnosti a neúplatnosti ostatních venkovanů.

Ekologická výchova: Landing

Poslední nevládní sdružení jsme založili z popudu mladé místní učitelky Mariyanny. Bylo to v době, kdy jsem definitivně ukončil výzkum kahau nosatých (protože už na něj zkrátka nezbýval čas ani prostředky) a rozhodovali jsme se, co bude dál s mou lodí, výzkumnickým kempem a týmem zkušených lodníků a asistentů. Mariyanna hledala příležitost, jak se zapojit do nějakého programu ekologické výchovy v Balikpapanu. Založili jsme tedy sdružení Landing (název je odvozen z místního jména jednoho z druhů mangrovů), jehož cílem se stala ekologická osvěta, a to přímo v terénu.

Landing začal do Balikpapanského zálivu pravidelně vozit turisty – a to nejen cizince, ale především Indonézany. V prvních několika měsících tak mohlo několik set lidí vidět nejen mangrovky, kahau nosaté a delfíny, ale také místa, kde právě probíhá největší devastace přírody. Na některé z nich návštěva zálivu zapůsobila natolik, že se poté stali členy Fóra Přátelé Balikpapanského zálivu a zapojili se tak do další kampaně. Do zálivu vozíme i školy, novináře a fotografy. Důležité je však i to, že díky zahraničním turistům se vzdělávací program Landingu dostal na hranici finanční soběstačnosti, a i když na této hranici zatím spíše jen balancuje a v žádném případě se zatím nedá pokládat za výdělečný, i přesto představuje významnou úlevu v našem rozpočtu, protože už není dále třeba financovat údržbu lodí ani kempu, ani platy lodníků a asistentů.

Bilancování a „odcházení“

Osm let ochránářských snah v Balikpapanu přineslo své ovoce. Ze zálivu například téměř zmizely krevetní farmy, které představovaly hlavní důvod mizení mangrovů, výrazně se omezila činnost gangů ilegálních dřevařů, pálení uhlí z mangrovového dřeva se zredukovalo na minimum, zastavilo se další šíření plantáže olejné palmy, zamezilo se otevření hnědouhelného dolu na jednom z ostrovů i stavbě papírny v jiném místě zálivu, a stále se zintenzivňuje ochrana rezervace Sungai Wain. Místní rybáři i rolníci už mají možnost stěžovat si na chování velkých korporací, úřady i novináři dostávají okamžité zprávy o dění v zálivu a povědomí obyvatel města o Balikpapanském zálivu a nutnosti jeho ochrany rychle stoupá.

Pokračující destrukci zálivu se však zatím daří spíše jen zpomalit, ne zastavit. Kontroverzních projekty, které se nezodpovědným korporacím a zkorumpovaným politikům stále daří prosazovat, přinášejí větší zátěž, než jakou dokáže křehký ekosystém Balikpapanského zálivu ustát. Přes veškeré protesty byla například rozšířena průmyslová zóna města Balikpapan a dvě velké korporace zahájily ilegální výstavbu obrovských rafinerií na zpracování palmového oleje. Guvernér Východního Kalimantanu nadále prosazuje stavbu mostu přes ostrov Balang, a s kácením lesa pro zbudování přístupové silnice se už také začalo. Znečištění moře a kyselost vody stoupá, dugongové a krokodýli jsou na pokraji vyhynutí, úlovky místních rybářů jsou stále menší a chudoba v jejich vesnicích narůstá. Za prací v průmyslových

podnicích přicházejí dělníci z ještě chudších oblastí Indonésie a etnické konflikty mezi nimi a původními obyvateli jsou čím dál větší. Na úřadech se setkáváme se stále intenzivnější a neskrývanější mírou korupce a klientelismu a se stále menší politickou podporou pro ochranu přírody. Smrtelnou ránu by nakonec mohl způsobit nový územní plán, který se nyní schvaluje nejen pro Balikpapan, ale i pro celou Indonésii a který zemi přinese rozprodání přírodních zdrojů zahraničním korporacím a další obrovské ekologické problémy.

Předávání projektu Pesisir Balikpapan do rukou místních organizací tedy začalo v době, kdy celá Indonésie stojí před nebývalou ekologickou krizí. Není to vhodná doba, kdy by zahraniční organizace měly couvnout. Pro nás to znamená, že proces „odcházení“ z Balikpapanského zálivu bude probíhat jen pomalu a protáhne se nejspíš na několik let. Projekt Pesisir Balikpapan tedy ještě zdaleka nekončí!